

Sydänsairauden kokemuksen kerrostuneet ainekset Pohjois-Karjalassa

Marja-Liisa Honkasalo: **Reikä sydämessä. Sairaus Pohjois-Karjalaisessa maisemassa.** Vastapaino, Tampere 2008.

Historia on liittänyt sydänsairaudet ja Pohjois-Karjalan erottamattomalla tavalla yhteen. Tilasto- ja terveystutkimukset määrittivät seudun jo 1900-luvun puolivälissä sydäntautisuuden ”mustaksi alueeksi” kansallisesti ja kansainvälisesti, ja 1970-luvulla käynnistynyt Pohjois-Karjala-projekti iskosti taudit, niiden riskitekijät sekä alueen ihmisten kohtalot lähtemättömästi suomalaisen tietoisuuteen. Projektia pidetään edelleen mallihankkeena siitä, miten ihmisten elintapoihin ja sitä kautta terveyteen voidaan menestyksekkäästi vaikuttaa. Se on myös avaintapahtuma kehityksessä, jonka tuloksena nykyistä kansanterveyspolitiikkaa hallitseva riskitekijämalli vakiintui.

Reikä sydämessä on yhteenvedo Marja-Liisa Honkasalon pitkäaikaisesta tutkimushankkeesta, joka on tarkastellut sydänsairauksien yhteisöllistä kokemusta Pohjois-Karjalassa. Samalla kirja kokoaa yhteen hänen käsityksensä tautien ja kulttuurin välisestä suhteesta sekä lääketieteellisestä antropologiasta tutkimussuuntauksena, joka tarkastelee tätä suhdetta. Tärkeä on sosiaalisen kärsimyksen viitekehys, joka pyrkii tuomaan esiin yhteiskunnallisen eriarvoisuuden kokemuksellista ja olemassaolon rajoja koettelevaa ulottuvuutta.

Honkasalo on kiinnostunut ensinnäkin sairauden kokemuksen yhteisöllisistä ja kulttuurisista välityksistä. Hän kuvaa ihmisten arki-teorioita sydänsairauksien syistä ja seurauksista sekä niistä tavoista, joilla sydänsairaudet liittyvät laajempiin kulttuurisiin ja yhteiskunnallisiin yhteyksiinsä. Toiseksi Honkasalo tutkii sairastamista toimintana ja esittämisenä, siis performatiivina, jossa sairaus tehdään toistamalla kulttuurisesti vakiintuneita käytäntöjä. Tätä kautta päästään kiinni tapoihin, joilla sydänsairauksiin suhtaudutaan ja niiden kanssa eletään. Molemmat teemat johtavat samaan suuntaan: sydänsairaudet kytkeytyvät laajempiin kulttuurisiin yhteyksiin ja saavat merkityksiä niistä, mutta ne toimivat myös kulttuurisena resurssina, joka auttaa ihmisiä jäsentämään omia ja läheistensä elämänvaiheita. Tutkimuksen konkreettisen tarkastelukontekstin muodostaa tyypillinen pohjoiskarjalainen kyläyhteisö syrjäseudulla, joka on läpikäynyt sotien jälkeen kaksi rakennemuutosta. Sairauden kokemusta siellä värittävät tyhjenevät talot ja vanheneva asujaimisto, sukupolvien seuraava jako lähtijöihin ja jääjiin sekä tietoisuus siitä, että tauti on ollut alueella ”aina läsnä” ja kuulunut luonnollisena osana paikalliseen elämään.

Vahvaksi teemaksi nousee myös sairauden kokemuksen ja tekemisen sukupuolittuneisuus. Miehet ja naiset puhuvat sydänsairauksista eri tavoilla, vaikka ongelmoitu elin onkin ollut koko sydäntautiepidemian ajan leimallisesti miehen sydän. Miehillä taudinkuvaan kuuluu lähtö suorilta jaloilta, naisilla sydänvaivat ovat hivuttavampaa laatua. Kun miehillä läpikäyvä aihe on pärjääminen huonoista lähtökohdista huolimatta niin toimeentulon han-

kinnassa kuin sairaudessakin, naisilla se on jaksaminen sairauden uhan alla pienviljelijävaimon arjessa tai maaseudun autioituessa ja sukulaissuhteiden haurastuessa. Miehet ovat hoivattavia ja huollettavia, naiset hoivaajia ja huoltajia. Miehet omaksuvat sairauden tulokinnassa lääketieteellisiä aineksia sydänelimen fysiologiasta, naisilla korostuvat psykosomaattiset yhteydet. Molempia yhdistää sairauksien syiden kytkeminen yhteiskunnallisiin epäkohtiin ja alueen köyhyyteen sekä perintö- ja sukulaissuhteiden voimakas valorisointi sairauksille annetuissa merkityksissä.

Honkasalo tuo hienosti esiin sairauskäsitysten moninaisen ja kerrostuneen luonteen. Hänen mukaansa ”sairauden merkityksiä tehdään lääketieteellisissä klinisissä käytännöissä, terveysvalituksessa ja ihmisten paikallisissa arkikäytännöissä” (s. 19). Yhteisölliset merkitykset sekoittuvat modernimpien tulkintamallien kanssa. Jälkimmäiset ovat peräisin ennen kaikkea lääketieteellis-epidemiologisesta riski-ajattelusta, joka antaa yksilölle laajan vastuun omista elämäntavoistaan ja terveydentilastaan. Honkasalo rakentaa tutkimusasetelmaansa myös historiallisen ulottuvuuden hyödyntämällä alueelta 1800-luvun alusta lähtien kerättyä loitsu- ja runoperinnettä sekä kirjoitettua, joita alueella asuneet henkilöt ovat lähettäneet Pohjois-Karjala-projektille 1970-luvulla. Ne täydentävät etnografista aineistoa, joka koostuu nykypäivää koskevista kenttähavainnoista ja 48 haastattelusta kyläläisten tai sieltä lähtöisin olevien ihmisten keskuudessa. Yhdessä nämä aineistokorpuukset mahdollistavat sydäntauteja koskevien maallikkokäsitysten kerrostumien

ristivalotuksen. Tähän oivallukseen pohjautuvat kehittyvät olivat minulle kirjan parasta antia: on kiehtovaa huomata, miten eri-ikäiset käsitykset sydänsairauksien luonteesta elävät edelleen rinnakkain. Kerrostumien keskinäisyyksien kuvauksesta olisi ehkä voinut saada vielä enemmän irti: esimerkiksi perinnettä on nyt varattu oma lunkunsa, olisiko lääketieteellistä riskitietoa käsittelevät jaksot voinut myös koota omaansa?

Sydänsairauksien kanssa elämisen ja niiden tekemisen tarkastelussa tärkeässä asemassa on käsite pieni toimijuus. Se viittaa asioihin, jotka jäävät perinteisten sosiaaliteollisten jakojen katvealueille. Käsitteen avulla Honkasalo kuvaa sairauden sietämisen ja syrjäseudulle jäämisen kaltaisia tekemisen muotoja, jotka istuvat huonosti vaikiintuneeseen toiminnan kategoriaan. Pieni toimijuus näyttäisi olevan ennen kaikkea naisten asia. Honkasalo välttää kuitenkin vaaran eikä uusina perinteistä asetelmaa, jossa miehet toimivat oikeasti ja naiset puuhastelevat pienesti. Kirjassa kuvataan nimittäin hyvin myös se, miten merkittävän työn Martta-järjestön naisaktiivit tekivät Pohjois-Karjala-projektin terveysoppien levittämisessä paikallistasolle 1970-luvulla. Olisi kuitenkin kiinnostavaa kuulla myös siitä, millaista on miesten pieni toimijuus suhteessa sydänsairauksiin.

Aineiston analyysissä toivoin paikoin tarkempaa eron tekoa yhtäältä sen välillä puhutaanko sairauden kanssa vai sairauden uhan

alla elämisestä ja toisaalta edelleen sen välillä onko sairauden kanssa elämisessä kysymys omasta sairaudesta vai jonkun läheisen, esimerkiksi aviopuolison tai lapsen sairaudesta. Näiden asioiden voi olettaa vaikuttavan merkittävästi sekä sairauden kokemukseen että sairastamiseen liittyvään toimintaan. Voi myös kysyä, missä määrin Honkasalon löytämät erot miesten ja naisten sydänsairauksikäsitteiden välillä palautuvat näihin kysymyksiin: Miehet sairastuvat naisia todennäköisemmin sepelvaltimotautiin. Niinpä heidän kokemuksensa sairaudesta on vahvemmin lääketieteellisen tiedon värittämä ja ”itsekeskeisempi” kuin naisten. Naisten kokemuksessa korostuu puolestaan hoivaaminen ja jaksaminen sekä sairauden uhan alla eläminen, sillä he joutuvat huolehtimaan sairastuneesta aviomiehestään tai perheestään ja itsestään tämän kuoleman jälkeen.

Pääpulmani teoksen suhteen koskee teoreettisen ja empiirisen aineksen suhdetta. Lyhyen johdantoluvun jälkeen Honkasalo esittelee kahdessa seuraavassa luvussa hyvin perusteellisesti lähestymistapansa sekä luo laajan ja oppineen, joskin näin valistuneen maallikkolukijan näkökulmasta varsin tiiviin katsauksen teoreettisiin lähtökohtiinsa. Vaikka luvut sisältävätkin aineistonäytteitä ja kuvaavat tutkimuskontekstejä ja kentälle pääsyä kiinnostavalla tavalla, lukija joutuu käytännössä odottamaan yli sata sivua ennen kuin päästään varsinaisesti asiaan. Lisäksi käsitteisiin palataan

ja uusia esitellään muissakin luvuissa sopivissa kohdissa. Niinpä kirjassa esiintyy varsin suuri määrä teoreettisia jäsennyksiä ja käsitteitä, joilla valotetaan aiheen eri ulottuvuuksia. Tällainen asioita auki kehivä ja prismaattinen kirjoitustyyli lisää teoksen keskusteluvuutta eri teoriaperinteiden kanssa, mutta tuo siihen myös hajanaisuuden tuntua. Vahva käsitteellinen ote vie myös paikoin tilaa tutkimuskohteen empiiriseltä kuvauksesta. Omassa lukukokemuksessani kirjan vaikuttavin jakso oli se, joka kuvasi tutkijan pääsyä kentälle ja siihen liittyneitä vaikeuksia. Niissä tulivat hyvin puhuttelevasti esille yhteisön jäsenten arvostukset, joita Honkasalo myöhemmin pohtii laajasti. Olisin kaivannut lisää tällaisia jaksoja, jossa kuvaileva ja käsitteellinen aines ovat tasapainossa ja valottavat toisiaan. Teos olisi hyvin kestänyt laajempia kuvauksia pohjoiskarjalaisen kyläyhteisön ihmisten arjesta.

Honkasalon teoksen monipuolisuus on samanaikaisesti sen voima ja heikkous. Lukija, joka innostuu jostain yksittäisestä teemasta, jää helposti toivomaan perusteellisempaa käsittelyä. Toisaalta kirja puhuttelee monenlaisia lukijoita ja on avoin moneen suuntaan. Se ei myöskään tyhjene kertalukemalla, vaan siitä löytää toistuvasti uusia tasoja ja ulottuvuuksia. Niinpä se tuo kestävän lisän aihetta koskevaan kotimaiseen tutkimuskirjallisuuteen.

MIKKO JAUHO
VTT, erikoistutkija
Kuluttajatutkimuskeskus